

Електронний журнал «Ефективна економіка» включено до переліку наукових фахових видань України з питань економіки (Категорія «Б», Наказ Міністерства освіти і науки України № 975 від 11.07.2019). Спеціальності – 051, 071, 072, 073, 075, 076, 292.
Ефективна економіка. 2022. № 10.

DOI: <http://doi.org/10.32702/2307-2105.2022.10.33>
УДК 336.64

*Е. І. Цибульська,
к. е. н., доцент, доцент кафедри економіки та права,
Харківський гуманітарний університет «Народна українська академія»,
м. Харків, Україна
ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-3374-0801>*

*О. І. Сахненко,
старший викладач кафедри менеджменту та військового господарства,
Національна академія Національної гвардії України, м. Харків, Україна
ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-5168-0064>*

ФІНАНСОВА РІВНОВАГА СУБ'ЄКТА ГОСПОДАРЮВАННЯ ЯК ОСОБЛИВИЙ СТАН ЙОГО КАПІТАЛУ

*E. Tsybulska,
PhD in Economics, Associate Professor,
Associate Professor of the Department of Economics and Law,
Kharkov University of Humanities «People's Ukrainian Academy»,
Kharkiv, Ukraine*

*O. Sakhnenko,
Senior Lecturer of the Department of Management and Military Economy
Department, National Academy of the National Guard of Ukraine,
Kharkiv, Ukraine*

FINANCIAL EQUILIBRIUM OF AN BUSINESS ENTITY AS A SPECIAL STATE OF ITS CAPITAL

У статті досліджено сутність категорії фінансова рівновага суб'єкта господарювання. Зазначається, що в сучасних економічних дослідженнях висвітлюється багатовекторність вчення про рівновагу. Автор приходить до висновку, що фінансову рівновагу слід розглядати як особливий стан капіталу суб'єкта господарювання, який характеризується комплексністю та

системністю формування в процесі його господарювання і виявляється у збалансованості його фінансового потенціалу за ступенем ліквідності, рівнем доходності та ймовірністю банкрутства. Рівень фінансової рівноваги суб'єкта господарювання визначається порогом його опірності до фінансово-економічних факторів кризи в ході розвитку. Кількісна оцінка порогу опірності суб'єкта господарювання визначається величиною фінансових ресурсів, які можуть бути спрямовані на погашення зобов'язань та розвиток. У разі перевищення порога опірності реабілітаційні процедури банкрутства можуть розглядатися як інструменти відновлення фінансової рівноваги суб'єкта господарювання.

The article examines the essence of the category financial balance of a business entity. It is noted that the multi-vector nature of the doctrine of balance is highlighted in modern economic research. In the system of financial and economic relations of a business entity, a leading role is given to such a system property as financial balance, which allows to minimize the risk of the threat of destruction of the business entity due to bankruptcy, ensuring the preservation of business. It is shown that financial balance is a property of the system to resist the negative impact of financial and economic factors of the crisis in the course of functioning and development at the expense of maintaining a satisfactory financial and economic state, thanks to which its structural integrity and the possibility of continuing the main activity are ensured.

The author comes to the conclusion that financial balance should be considered as a special state of the capital of a business entity, which is characterized by the complexity and systematic formation in the process of its management and is manifested in the balance of its financial potential in terms of the degree of liquidity, the level of profitability and the probability of bankruptcy. Taking into account the fact that each business entity is a multi-element complex that is constantly developing, there is a need to study the degree of its financial balance.

The author substantiates the thesis that the determination of quantitative and qualitative values that would characterize the financial balance, stability, reliability of a business entity as a partner in market relations, its ability to maneuver financial

resources to achieve effective business activity acquires priority importance in the conditions of market transformation.

The level of financial balance of the economic entity is determined by the threshold of its resistance to financial and economic factors of the crisis in the course of development. An objective quantitative estimate of the resistance threshold can be obtained by using an analogy from thermodynamics. In notation of thermodynamics, the resistance of a macroscopic system is described using the inequality, where the energy of disturbance of factors is less than the energy of the system. The study adopts the following analogy: energy in macroscopic systems – financial resources in socio-economic systems. The quantitative assessment of the resistance threshold of the economic entity is determined by the amount of financial resources that can be directed to repayment of obligations and development. In the case of exceeding the threshold of resistance, bankruptcy rehabilitation procedures can be considered as tools for restoring the financial balance of the economic entity.

Ключові слова: *суб'єкт господарювання, капітал, фінансова рівновага, ліквідність, дохідність, ймовірність банкрутства, поріг опірності.*

Keywords: *business entity, capital, financial equilibrium, liquidity, profitability, probability of bankruptcy, threshold of resistance.*

Постановка проблеми у загальному вигляді та її зв'язок із важливими науковими чи практичними завданнями. Ринкова трансформація суб'єктів господарювання потребує якісно нового підходу щодо оцінки їх фінансового стану. Пріоритетне значення набуває визначення кількісних та якісних величин, які б характеризували фінансову рівновагу, стабільність, надійність суб'єкта господарювання як партнера у ринкових відносинах, його здатність маневрувати фінансовими ресурсами для досягнення ефективної підприємницької діяльності. З урахуванням того, що кожен господарюючий суб'єкт являє собою багатoeлементний комплекс, що постійно розвивається, виникає необхідність дослідження ступеня його фінансової рівноваги.

Втрата фінансової рівноваги загрожує суб'єкту господарювання втратою ліквідності та платоспроможності, відсутність якої може привести бізнес-структуру до фінансової кризи, яка може перерости в потенційне банкрутство. Отже управління фінансовим рівновагою є важливим елементом фінансового менеджменту суб'єкту господарювання.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблемі дослідження фінансової рівноваги багато уваги приділяється у спеціальній літературі зарубіжними дослідниками Ж.Франшоном, І. Романе [1], І. Б. Колассом [2], В.Г. Белоліпецьким [3]. Серед вітчизняних авторів слід назвати О. В. Ареф'єву [4], І.О. Бланка [5–6], Т. П. Гудзь [7–9], І. В. Зятковського [10], Х. І. Кайдровича [11], І.С. Кладченко [12], Л.А. Лахтіонову [13], Р.Скалюк [14], Т. Є. Унковську [15].

Рівновага на думку відомого американського економіста Г. С. Беккера є невід'ємною складовою «серцевини економічного підходу», покладеного в основу багатьох теорем економічної теорії [16, с. 32]. Особливості рівноважного стану системи ідентифікують специфіку її циклічного розвитку, зокрема, визначають іманентні характеристики кризи [17, с. 138]. На думку українського економіста Гальчинського А. С. криза розпочинається із суперечностей рівноваги [18, с. 42] і завершується тільки з досягненням якісно нового стану рівноваги.

Сучасна економічна наука більше не фокусується лише на розбудові ідеї загальної рівноваги. В сучасних економічних дослідженнях висвітлюється багатовекторність вчення про рівновагу. Виділяються глобальний, макро-, мезо-, мікрорівні економічної рівноваги. Для сучасної економічної науки актуальним є започаткований класиками економічної теорії напрям вивчення взаємозв'язку рівноважних станів на різних ієрархічних рівнях економіки. Вирішення цієї наукової проблеми К. Ерроу назвав «найбільш значним інтелектуальним досягненням», яке було зроблене у сфері розуміння цілісності соціально-економічних явищ [19].

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми.

Незважаючи на безліч робіт з дослідження фінансової рівноваги, слід зазначити, що знання з цього питання роз'єднані, носять фрагментарний характер, результати існуючих досліджень, а також існуючий накопичений практичний досвід управління у вітчизняному бізнесі потребують узагальнення, глибокого дослідження. Зокрема, вимагає уточнення сама категорія «фінансова рівновага» для соціально-економічних систем у період трансформації, необхідні подальші розробки в галузі діагностики фінансової рівноваги, потребує додаткового дослідження сам механізм досягнення системою фінансової рівноваги.

У зв'язку з цим для економічної науки актуалізується необхідність оновлення теорії та методології фінансової рівноваги відповідно до сучасних викликів перед науковою спільнотою. Не зважаючи на внесок широкого загалу вчених, які займалися розбудовою теорії економічної рівноваги ще з часів Аристотеля, словами відомого американського вченого Е. Р. Вайнтрауба зауважимо, що сучасна економічна наука перебуває всього лише на етапі «нащупування» загальної рівноваги «невальрасівського типу» [20, с. 88]. Йдеться про невідповідність парадигми рівноваги Вальраса сучасним конкретно-історичним умовам економічного буття. Так, остання розглядає рівновагу як стаціонарний стан системи, а її порушення як тимчасове явище, виняток із правила, але не як системну закономірність.

Формулювання цілей статті (постановка завдання).

Мета дослідження – розвиток теоретичної бази управління фінансовою рівновагою суб'єкта господарювання.

Для досягнення мети у роботі вирішуються такі завдання:

- дослідити сутність категорії «фінансова рівновага»;
- вивчити механізм досягнення фінансової рівноваги суб'єктом господарювання.

Виклад основного матеріалу дослідження. У широкому сенсі фінансову рівновагу можна трактувати, як здатність суб'єкта господарювання функціонувати

в станах, щонайменше, близьких до рівноваги (мається на увазі фінансово-економічна рівновага суб'єкта господарювання) в умовах постійних зовнішніх і внутрішніх впливів. У вузькому сенсі фінансово-економічна рівновага суб'єкта господарювання – це такий фінансово-економічний стан організації, при якому вона не тільки є ліквідною, платоспроможною, але і має достатньо коштів для нормального функціонування [21, с. 84]. Цієї ж думки дотримується і Гудзь Т. П., яка розглядає, фінансову рівновагу як особливий фінансовий стан підприємства, що характеризується комплексністю та системністю формування в процесі діяльності підприємства і виявляється у збалансованості його фінансового потенціалу за ступенем ліквідності, рівнем доходності та ймовірністю банкрутства. Фінансовій рівновазі підприємства, як усім економічним явищам, властива об'єктивна закономірна зміна під впливом внутрішніх і зовнішніх факторів. Втім, процес розвитку фінансової рівноваги має бути врегульований системою фінансового управління підприємства. У цьому криється об'єктивно-суб'єктивна природа фінансової рівноваги підприємства [9].

Природний потяг системи до самоорганізації формує її нецільову рівновагу. Даний вид рівноваги досягається системою за рахунок об'єктивного пристосування протидіючих сил в системі, які характеризують внутрішній принцип її побудови. Однак, для економічних систем більш характерна наявність суб'єкту, що управляє. Отже, такі системи досягають саме цільової рівноваги, коли їх стан відповідає рівноважним значенням змінних, які оптимізують певну цільову функцію [22].

На підставі узагальнення концептуальних положень загальної теорії рівноваги встановлено, що з погляду безпекознавства до поняття «фінансова рівновага підприємства» сформувалося у науковому середовищі декілька напрямів трактування. На основі їх критичного осмислення це поняття розглядається як такий стан підприємства, для якого характерні спроможність виконання фінансових зобов'язань; ефективне використання власних засобів; оптимальна структура активів та пасивів підприємства; забезпечення росту та підвищення вартості

бізнесу; захищеність від внутрішніх і зовнішніх загроз діяльності, що в результаті забезпечує оптимальний рівень економічної безпеки [11].

Деякі вчені розглядають фінансову рівновагу підприємства з позицій стабільності становища підприємства: «фінансова рівновага – це стабільність фінансового стану в довгостроковій перспективі, що забезпечується високою часткою власного капіталу в загальній сумі фінансових ресурсів, що використовуються підприємством, та можливістю маневрування власними засобами для забезпечення безперебійного процесу фінансової діяльності та постійної платоспроможності [23]. Автори також зазначають, що фінансова рівновага залежить не тільки від кількості елементів фінансової системи, а й від характеру їхнього організаційного зв'язку, тобто фінансових відносин між ними на макро та фінансових зв'язків на мікрорівні.

Частина авторів розглядають фінансову рівновагу з позицій збалансованості фінансових потреб та джерел фінансування [24]. Фінансова рівновага в даній ситуації характеризується збалансованістю фінансових потреб та джерел фінансування. Звідси роблять висновок, що економічна категорія фінансової рівноваги є методологічною основою балансової рівності активів та пасивів.

На нашу думку, фінансову рівновагу слід розглядати як особливий стан капіталу суб'єкта господарювання, який характеризується комплексністю та системністю формування в процесі його господарювання і виявляється у збалансованості його фінансового потенціалу за ступенем ліквідності, рівнем дохідності та ймовірністю банкрутства. Фінансовій рівновазі суб'єкта господарювання, як усім економічним явищам, властива об'єктивна закономірна зміна під впливом внутрішніх і зовнішніх факторів. Втім, процес розвитку фінансової рівноваги має бути врегульований системою фінансового управління суб'єкта господарювання. У цьому криється об'єктивно-суб'єктивна природа фінансової рівноваги суб'єкта господарювання.

На наш погляд підходи стабільності та збалансованості до категорії фінансова рівновага є прийнятними для соціально-економічних систем, які функціонують у досить стабільному середовищі, де панує інститут довіри між

суб'єктами господарювання. На жаль, українські суб'єкти господарювання не можуть похвалитися таким середовищем. Це зумовлено тим фактом, що вітчизняна економіка перебуває в стадії трансформації до ринкової моделі, а низка фінансових негараздів, спричинених глобальною фінансовою кризою 2008 року, подіями 2013–2015 років на Сході України та в Криму, розв'язуванням воєнних дій Росії проти України в лютому 2022 р. лише посилюють цю нестабільність. Процеси трансформації економіки супроводжуються невизначеністю, втратою довіри між суб'єктами господарювання. У зв'язку з цим поняття фінансової рівноваги суб'єкта господарювання доцільно розглядати з позицій антикризового менеджменту, тобто самодостатності щодо впливів зовнішніх та внутрішніх загроз. Виходячи з цього аргументу можна дати таке визначення фінансової рівноваги суб'єкта господарювання – це стан фінансової системи суб'єкта господарювання, при якому забезпечено самодостатній розвиток останньої на всіх рівнях, незважаючи на несприятливий вплив зовнішніх та внутрішніх факторів, а також нейтралізацію загроз світових фінансових криз та воєнних дій.

Проведемо дослідження механізму досягнення суб'єктом господарювання фінансової рівноваги. Для обґрунтування послідовності формування фінансової рівноваги суб'єкта господарювання необхідно виділити етапи її закономірного розвитку. На думку Гудзь Т. П. такими етапами виступають: рівновага ліквідності, фінансової стійкості та збалансованість фінансового потенціалу в процесі капіталізації суб'єкту господарювання [7] (рис. 1). На думку О. І. Бланка формування фінансової рівноваги суб'єкта господарювання має вирішуватися на стратегічному, тактичному та оперативному рівнях. Мета оперативного рівня – встановлення рівноваги ліквідності суб'єкта господарювання. Мета тактичного рівня – досягнення рівноваги фінансової стійкості суб'єкта господарювання. На стратегічному рівні встановлюється збалансованість фінансового потенціалу суб'єкту господарювання, яка веде до збільшення його капіталізації [5–6].

Таким чином, прагнучи встановлення та утримання в довгостроковому періоді фінансової рівноваги, фінансовий менеджмент суб'єкта господарювання має розбудовувати збалансовану фінансову стратегію з точки зору ліквідності, ризику та дохідності.

Рис.1. Етапи та рівні формування фінансової рівноваги суб'єкта господарювання

Джерело: складено автором на основі систематизації [3,5–9]

Якщо рівновага ліквідності існує за умов збалансованого рівня фінансової незалежності суб'єкта господарювання на основі раціонального співвідношення власних та позикових коштів у структурі його фінансового потенціалу, можна констатувати досягнення ним другого рівня формування фінансової рівноваги.

Пріоритетом діяльності будь-якого суб'єкта господарювання в стратегічній перспективі виступає зростання його фінансового потенціалу [25, с. 579]. Виведена В. Г. Белоліпецьким формула досягнення суб'єктом господарювання найвищої ефективності діяльності базується на нарощуванні його фінансового потенціалу за умов забезпечення фінансової рівноваги [3, с. 153–154]. Дану форму фінансової рівноваги вчений називає вищим ступенем уявлень про неї і визначає її сутність як «стан, коли фінансові ресурси, якими володіє компанія, не створюють перешкод для досягнення вищої цілі її бізнесу» [3, с. 129].

Частина авторів розглядають фінансову рівновагу з позицій збалансованості фінансових потреб та джерел фінансування [23]. Фінансова рівновага в даній ситуації характеризується збалансованістю фінансових потреб та джерел фінансування. Звідси автори роблять висновок, що економічна категорія фінансової рівноваги є методологічною основою балансової рівності активів та пасивів.

Так, на думку Абрютіна М. С. і Грачова А. В., критерієм фінансової рівноваги є, по-перше, рівність власного капіталу і нефінансових активів і, по-друге, рівність позикового капіталу і фінансових активів. Насправді стан рівноваги – це лише точка відліку, навколо якої відбуваються безперервні коливання [26, с.46]. Для розкриття змісту майна та форми втілення власності вищезгадані науковці пропонують використовувати системний підхід до оцінки фінансової рівноваги, заснований на модифікації балансових характеристик активів та пасивів, які нараховують 72 ситуації. Однак така велика кількість ситуацій викликає певні складнощі при оцінці потенціалу фінансово-економічної стійкості та виборі альтернатив фінансової стратегії сталого розвитку.

Цієї ж позиції щодо фінансової рівноваги суб'єкта господарювання як його особливого стану дотримується Терещенко О. [24, с.10], який підкреслює, що одним із способів оцінки фінансової рівноваги є узгодженість окремих позицій балансу, яка потребує дотримання так званого «золотого правила фінансування». Останнє передбачає узгодження термінів мобілізації фінансових ресурсів із термінами, куди вони вкладаються у реальні чи фінансові інвестиції.

Ознакою фінансової рівноваги є досягнення суб'єктом господарювання фінансово-економічної стійкості. Відповідно до загальної теорії систем стійкість системи – це властивість системи збігатися за ознаками до і після змін, викликаних дією факторів [22, с. 86–98]. З цього визначення випливає, що може існувати безліч комбінацій ознак та факторів систем, тому для кожного роду систем немає єдиної, «універсальної» стійкості. Вона визначається залежно від виду ознак та факторів кризи.

В якості ознак повинні враховуватися ті, які є загальними для даних систем і відносяться до системотворчих факторів – первинних елементів. Первинними елементами соціально-економічної системи є її підсистеми, а в системі фінансово-економічних відносин головні підсистеми – економічна і фінансова. Інші підсистеми (інформаційна, організаційно-управлінська, екологічна та ін.) розглядаються як допоміжні та обслуговуючі. Усі підсистеми мають між собою зв'язки (економічні, фінансові, інформаційні тощо), розрив яких призводить до руйнації цілісності соціально-економічної системи. Хоча фінансова підсистема є вторинною та інтерпретується як відображення економічної, фінансова система активно впливає на економічну, визначає можливості її розвитку, зокрема надає джерела фінансування та показує наслідки всіх процесів, що відбуваються в економічній підсистемі, у взаємозв'язку із зовнішнім середовищем. Матеріалом для «будівництва» підсистем виступають активи та капітал суб'єкта господарювання. Основу економічної підсистеми становлять активи, у яких здійснюється господарська діяльність із єдиною метою отримання економічних результатів. Капітал – основа формування фінансової підсистеми. З погляду такого підходу взаємозв'язок фінансової та економічної підсистем можна подати у вигляді фінансово-економічної моделі суб'єкта господарювання, яка заснована на балансовій рівності (Активи = Власний капітал + Позиковий капітал): активи є економічною підсистемою, а капітал (пасив) – фінансовою підсистемою [27].

Реальну речову форму мають лише активи, які представляють витрати, а капітал (власний і позиковий) – внутрішню складову активів, яка за фактом не відчутна, лише відображається у бухгалтерському обліку [28]. Первинними ознаками для комерційних суб'єктів господарювання є наявність цілей функціонування та розвитку (насамперед, отримання прибутку та зростання добробуту власників бізнесу, потім виконання соціальних функцій), які можуть бути реалізовані лише у разі збереження можливості здійснення основної діяльності, структурна цілісність, адміністративна та економічна самостійність. У системі фінансово-економічних відносин всі ці ознаки можуть бути

збережені лише за умови задовільного фінансово-економічного стану системи (суб'єкта господарювання), яка об'єктивно існує та відображає стан фінансової та економічної підсистем. Погіршення фінансово-економічного стану не дозволить суб'єкту господарювання здійснювати його основну діяльність у подальшому через виникнення загроз руйнування системи, отже, можлива втрата первинних ознак суб'єкта господарювання.

Збереження ознак відбувається після змін, які викликані дією факторів, що виступають по відношенню до системи та її ознак як причини змін. Щодо суб'єкта господарювання такий вплив чинять чинники кризи. У нашому випадку це фінансово-економічні чинники, що впливають на фінансову та економічну підсистему суб'єкта господарювання. Стійке підприємство має здатність, що забезпечує його збереження. Можна припустити, що такою здатністю є опір системи негативним факторам кризи. Це випливає з того, що, згідно з загальною теорією систем, будь-яка стійка система має певний поріг опірності, який не можуть подолати негативні фактори [22, с. 240–243]. У разі фінансової рівноваги система здатна чинити опір фінансово-економічним факторам кризи. Поріг опірності – гранична величина, подолання якої призводить до втрати стійкості. Таким чином, фінансова рівновага – це властивість системи чинити опір негативному впливу фінансово-економічних факторів кризи в ході функціонування та розвитку за рахунок збереження задовільного фінансово-економічного стану, завдяки якому забезпечуються її структурна цілісність та можливість продовження основної діяльності. Наслідком із цього визначення є можливість збереження бізнесу (системи) від руйнування та зростання його вартості, оскільки нарощувати вартість та продовжувати основну діяльність при незадовільному фінансово-економічному стані можливо через високий ризик руйнування бізнесу при банкрутстві суб'єкта господарювання. Відповідно до наших міркувань фактором фінансової рівноваги суб'єкта господарювання є його фінансово-економічний стан, задовільний стан якого забезпечує опір негативним факторам кризи, що, у свою чергу, сприяє збереженню бізнесу від руйнування та зростанню його вартості.

Розглянемо фактори, що впливають на поріг опірності суб'єкта господарювання негативним факторам кризи. Рівень стійкості визначається порогом опірності, для оцінки першого необхідно знати друге. Об'єктивну кількісну оцінку порога опірності можна отримати завдяки використанню аналогії з термодинаміки, що вивчає макроскопічні системи, тому що інструменти термодинаміки придатні для будь-яких систем [29, с. 132–139]. Наше завдання – використовувати ці інструменти для опису фінансово-економічних аспектів діяльності суб'єкта господарювання.

В позначеннях термодинаміки опір макроскопічної системи описується за допомогою нерівності [29]:

$$E_{\phi} \leq E_c, \quad (1)$$

де E_{ϕ} – енергія обурень факторів;
 E_c – енергія системи.

Для суб'єкта господарювання ця нерівність означає, що він має поріг опірності, який не можуть подолати негативні фактори кризи, тому що їх потужність впливу суттєво нижча за деяке порогове значення системи. Енергетична модель дозволяє кількісно оцінити поріг опірності суб'єкта господарювання, якщо перевести енергетичні потоки в ресурсні [29, с. 68–74]. Справді, для ліквідації негативних наслідків фінансово-економічних чинників кризи необхідні фінансові ресурси, тому приймається така аналогія: енергія у макроскопічних системах – фінансові ресурси у соціально-економічних системах. Тоді нерівність (1) можна уявити як:

$$\sum_{i=1}^m \Phi P_i \leq \Phi P_p, \quad (2)$$

де ΦP_i – сума фінансових ресурсів, необхідна для компенсації негативного i -го фактору кризи;

ΦP_p – сума фінансових ресурсів, які має організація для усунення негативних наслідків факторів криз;

n – загальна кількість факторів фінансово-економічної кризи.

Загальна енергія системи, яку не перевищує енергія факторів кризи [формула (1)], визначається на основі термодинамічного закону збереження енергії: з системної точки зору загальна енергія системи являє собою суму внутрішньої енергії та вільної енергії [29]:

$$E_c = U + F, \quad (3)$$

де E_c – загальна енергія системи, яка має граничне значення, що забезпечує опірність;

U – внутрішня енергія системи, енергія первинних елементів системи;

F – вільна енергія, яка може бути звільнена від впливу негативних факторів.

Таким чином, для рівноважної соціально-економічної системи поріг опірності E_c визначається внутрішньою та вільною енергією, яка, у свою чергу, може бути виражена через фінансові ресурси, необхідні для компенсації негативних наслідків факторів кризи. Можна припустити, що внутрішня енергія U – внутрішній фінансовий запас міцності суб'єкта господарювання, який визначається величиною накопиченого нерозподіленого прибутку. Вільна енергія F – зовнішній фінансовий запас – вільні фінансові ресурси (платіжні кошти), які можуть бути спрямовані на компенсацію негативного впливу кризових факторів.

Внутрішня енергія суб'єкту господарювання пояснюється існуючими фінансовими (з погляду капіталу) взаємозв'язками між активами та пасивами (економічною та фінансовою підсистемами). Накопичений прибуток не є платіжним ресурсом, який може бути використаний для запобігання негативним наслідкам факторів кризи «зовні». Ця величина лише відбиває накопичений потенціал суб'єкту господарювання, тому його можна зіставити із внутрішньою

енергією. Про це свідчить її здатність компенсувати отримані збитки суб'єкту господарювання, що позначається на зміні структури балансу (на внутрішньому структурному рівні), оскільки погіршується співвідношення між активами та зобов'язаннями, а зовні цей процес не виявляється.

Вільна енергію системи легше трансформується в ресурси. Її можна зіставити з тією кількістю фінансових ресурсів, яку можна звільнити для протистояння впливу негативних факторів кризи і яка потрібна для подальшого розвитку суб'єкту господарювання. До згаданих фінансових ресурсів належать: надлишкові активи, які організація може реалізувати з метою погашення боргів для мінімізації ризику банкрутства без шкоди для своєї фінансово-господарської діяльності; вільний грошовий потік, доступний розподілу між інвесторами, зокрема і кредиторами; зовнішня фінансова допомога. Кошти вивільняються передусім для погашення зобов'язань, прострочення яких створює загрозу цілісності соціально-економічної системи у разі банкрутства. Це дозволяє стверджувати, що з системної точки зору платоспроможність суб'єкту господарювання є одним із аспектів опірності.

Вільний грошовий потік відображає здатність суб'єкта господарювання генерувати кошти після необхідних інвестицій у розвиток, характеризує її можливість обслуговувати позиковий капітал. Водночас він відображає взаємозв'язок між фінансово-економічною стійкістю суб'єкта господарювання та його вартістю, що визначається грошовими потоками, тому руйнування (зменшення) вартості суб'єкта господарювання можна розглядати як ознаку втрати фінансової рівноваги.

Перевищення порога опірності означає, що суб'єкт господарювання самостійно вже не в змозі впоратися з масштабами кризи – для збереження її від руйнування потрібен зовнішній вплив. Таким зовнішнім впливом може бути допомога третіх осіб або держави, перехід до іншого правового стану – до реабілітаційних процедур банкрутства. У зв'язку з цим проведення зазначених заходів, зокрема процедури банкрутства, можна трактувати як подолання, як інструменти відновлення фінансової рівноваги.

Висновки та перспективи розвідок у даному напрямі. Фінансова рівновага суб'єкта господарювання представляє собою системну властивість, яка дозволяє мінімізувати ризик загрози його руйнування внаслідок негативної дії фінансово-економічних факторів кризи, забезпечуючи збереження бізнесу. Фінансову рівновагу слід розглядати як особливий стан капіталу суб'єкта господарювання, який характеризується комплексністю та системністю формування в процесі його господарювання і виявляється у збалансованості його фінансового потенціалу за ступенем ліквідності, рівнем дохідності та ймовірністю банкрутства. Визначення кількісних та якісних величин, які б характеризували фінансову рівновагу, стабільність, надійність суб'єкта господарювання як партнера у ринкових відносинах, його здатність маневрувати фінансовими ресурсами для досягнення ефективної підприємницької діяльності набуває пріоритетного значення в умовах ринкової трансформації. Рівень фінансової рівноваги суб'єкта господарювання визначається порогом його опірності до фінансово-економічних факторів кризи в ході розвитку. Кількісна оцінка порога опірності суб'єкта господарювання визначається величиною фінансових ресурсів (капіталу), які можуть бути спрямовані на погашення зобов'язань та розвиток. У разі перевищення порога опірності реабілітаційні процедури банкрутства можуть розглядатися як інструменти відновлення фінансової рівноваги суб'єкта господарювання. Перспективи розвідок у даному напрямі полягають у дослідженні інструментів відновлення фінансової рівноваги суб'єкту господарювання.

Література

1. Franchon G., Romanet Y. Finance de l'entreprise. Comprendre et maitriser l'evolution financiere de l'entreprise/ Paris: C.L.E.T, 1985.
2. Коласс Б. Управление финансовой деятельностью предприятия. Проблемы, концепции и методы / пер. с франц. М.: Аудит, ЮНИТИ, 1997. 576 с.

3. Белоліпецький В. Г. Финансовое равновесие в условиях рыночной трансформации экономики России: дис... докт. экон. наук: 08.00.10. Москва, 2002. 563 с.

4. Ареф'єва О. В., Шнипко О. С. Суперечності розвитку як основне джерело загрози безпеці рівноваги економічних систем. *Актуальні проблеми економіки*, 2006. № 3 (57). С. 57–64.

5. Бланк О.І., Ситник Г. В., Андрієць В. С. Управління фінансами підприємств : підручник. 2-ге вид., переробл. і доповн. Київ : Київ. нац. торг.-екон. ун-т, 2017. 792 с.

6. Бланк І. О. Фінансовий менеджмент : навч. посібник. Київ:Ніка-Центр, 2013. 528 с.

7. Гудзь Т. П. Теоретико-методичні засади діагностики та прогнозування фінансової рівноваги підприємства. *Фінансова система та її роль у забезпеченні розвитку економіки України* : монографія ; за заг. ред. В. В. Карцевої. Полтава : ПУЕТ, 2019. С.134–162

8. Гудзь Т. П. Фінансова рівновага підприємства у системі сучасних економічних відносин. *Вісник соціально-економічних досліджень* : зб. наук. праць (ISSN 2313-4569); під ред. М. И. Зверькова (голов. ред.) и др. Одеса : Одеський національний економічний університет, 2018. № 2 (66). С. 63–74.

9. Гудзь Т. П. Формування фінансової рівноваги підприємства: методологічний аспект. *Актуальні проблеми економіки*, 2016. №7(181).С. 8–15.

10. Зятковський І. В. Фінанси суб'єктів господарювання в умовах інституціональних перетворень: монографія. Тернопіль: Екон. думка, 2006. 388 с

11. Кайдрович Х. І. Фінансова рівновага як механізм забезпечення економічної безпеки підприємства: дис... канд. экон. наук: 21.04.02. Львів, 2017. URL: <http://dspace.lvduvs.edu.ua/handle/1234567890/239> (дата звернення 19.10.2022).

12. Кладченко І.С. Фінансова рівновага як умова забезпечення збалансованого розвитку промислового підприємства. *Наукові праці*

Кіровоградського національного технічного університету. Економічні науки, 2013. Вип. 24. С. 369–377.

13. Лахтіонова Л.А. Економічні категорії «фінансова рівновага», «фінансова стабільність» та «фінансова стійкість» в сучасному фінансовому аналізі підприємницької діяльності. *Вісник Національного університету водного господарства та природокористування. Секція: Економіка, 2009. Вип.4, Ч. I. С. 230–243.*

14. Скалюк Р. Управління фінансовою рівновагою промислових підприємств. *Вісник ТНЕУ. Тернопіль, 2013. № 4. С. 37–43.*

15. Унковская Т. Е. Финансовое равновесие торгового предприятия и пути его достижения: дис... докт. экон. наук: спец. 08.07.05. Киев, 1997. 461 с.

16. Becker G. S. *The Approach to Human Behavior*. Chicago: The University of Chicago Press, 1976. 320 p.

17. Гальчинський А. С. Економічна методологія : логіка оновлення. Київ : АДЕФ-Україна, 2010. 572 с.

18. Гальчинський А. С. Політична нооекономіка : начала оновленої парадигми економічних знань. Київ : Либідь, 2013. 472 с

19. Arrow, J., Kenneth, K. *Economic Equilibrium*. Stanford University. California, USA, 1966. 35 p., available at: <https://pdfs.semanticscholar.org/5794/45bb84a7fd4d60929fc4d492488550bc1293.pdf> (Accessed 19 October 2022).

20. Вайнтрауб Э. Р. Теория общего равновесия. *Современная экономическая мысль. Серия: «Экономическая мысль Запада»*: сб. трудов ученых под. общ. ред. В. С. Афанасьева, Р. М. Энтова. М.: Прогресс, 1981. С. 175–199.

21. Цибульська Е. І., Волошина В. Р. Теоретичні основи фінансової рівноваги підприємства. *Науковий вісник Херсонського державного університету. Серія. Економічні науки*. Херсон, 2015. №15. С. 84–87.

22. Артюхов В. В. *Общая теория систем: самоорганизация, устойчивость, разнообразие, кризисы*. М.: Книжный дом «Либроком», 2012. 224 с.

23. Поддєрьогін А.М., Бабак Н. Д., Білик М. Д. Фінансовий менеджмент: підручник / кер. кол. авт. і наук. ред. проф. А. М. Поддєрьогін. 2-ге вид., перероб. Київ: КНЕУ, 2017. 534 с.
24. Терещенко О.О. Фінансова діяльність суб'єктів господарювання: навчальний посібник. Київ: КНЕУ, 2003. 554 с.
25. Ли Ч.Ф., Финнерти Дж.И. Финансы корпораций: теория, методы и практика / пер. с англ. М.: ИНФРА-М, 2000. 686 с.
26. Абрютина М.С., Грачев А.В. Анализ финансово-экономической деятельности предприятия: учебно-практическое пособие. М.: Дело и Сервис, 1998. 256 с.
27. Яцух О.О., Захарова Н.Ю. Фінансовий стан підприємства та методика його оцінки. *Вчені записки ТНУ імені В. І. Вернадського. Серія: Економіка і управління. Тернопіль*, 2018. Том 29 (68). С. 173–180.
28. Чумаченко М. Г. Економічний аналіз. Київ: КНЕУ, 2001. 140 с.
29. Краснов А. А., Краснов Г. А. Термодинамический подход к анализу затрат в концепции разработки стратегии развития экономических систем. *Экономический анализ: теория и практика*. Москва, 2010. № 4. С. 68–74.

References

1. Franchon, G., Romanet, Y. (1985), *Finance de l'entreprise. Comprendre et maitriser l'evolution financiere de l'entreprise*, C.L.E.T, Paris, France.
2. Kolass, B. (1997), *Upravlenie finansovoj dejatel'nost'ju predpriyatija. Problemy, koncepcii i metody* [Management of the financial activity of the enterprise. Problems, concepts and methods], Audit, JuNITI, Moscow, Russia.
3. Belolipecckij, V. G. (2002), "Financial Equilibrium in the Conditions of Market Transformation of the Russian Economy", Abstract of Ph.D. dissertation, Economics and management of the national economy, Moscow State University M.V. Lomonosov, Moscow, Russia.

4. Arefieva, O. V. and Shnypko, O. S.(2006), “Contradictions of development as the main source of threat to the security of the balance of economic systems”, *Aktual'ni problemy ekonomiky*, vol. 3 (57). pp. 57–64.

5. Blank, O. I., Sytnyk, H. V. and Andriiets' V. S. (2017), *Upravlinnia finansamy pidpriemstv* [Enterprise finance management], 2nd ed, Kyiv. nats. torh.-ekon. un-t, Kyiv, Ukraine.

6. Blank, I. O. (2013), *Finansovyy menedzhment* [Financial management], Nika-Tsent, Kyiv, Ukraine.

7. Hudz', T. P. (2019), “Theoretical and methodological principles of diagnostics and forecasting of the financial balance of the enterprise”, *Finansova systema ta ii rol' u zabezpechenni rozvytku ekonomiky Ukrainy* [The financial system and its role in ensuring the development of the economy of Ukraine], PUET ,Poltava, Ukraine, pp. 134–162.

8. Hudz', T. P. (2018), “Financial balance of the enterprise in the system of modern economic relations”, *Visnyk sotsial'no-ekonomichnykh doslidzhen'*, vol.2 (66), pp. 63–74.

9. Hudz', T. P. (2016), “Formation of the financial balance of the enterprise: methodological aspect”, *Aktual'ni problemy ekonomiky*, vol. 7(181), pp. 8–15.

10. Ziatkovs'kyj, I. V. (2006), *Finansy sub'ektiv hospodariuvannia v umovakh instytu- tsional'nykh peretvoren'* [Finances of economic entities in the conditions of institutional transformations], Ekon. Dumka, Ternopil', Ukraine.

11. Kajdrovych, Kh. I. (2017), “Financial balance as a mechanism for ensuring the economic security of the enterprise”, Abstract of Ph.D. dissertation, Economic security of business entities, Lviv State University of Internal Affairs, Lviv, Ukraine, available at: <http://dspace.lvduvs.edu.ua/handle/1234567890/239> (Accessed 19 October 2022).

12. Kladchenko, I. S. (2013), “Financial equivalence as a mindset for a balanced development of industrial business”, *Naukovi pratsi Kirovohrads'koho natsional'noho tekhnichnoho universytetu. Ekonomichni nauky*, issue 24, pp. 369–377.

13. Lakhtionova, L. A. (2009), “Economic categories of, “financial equilibrium”, “financial stability” and “financial sustainability” in the daily financial analysis of business activity”, *Visnyk Natsional'noho universytetu vodnoho hospodarstva ta pryrodokorystuvannia. Sektsiia: Ekonomika*, issue 4, Ch. I., pp. 230–243.

14. Skaliuk, R. (2013), “Management of the financial balance of industrial enterprises”, *Visnyk TNEU*, vol. 4., pp. 37–43.

15. Unkovskaja, T. E. (1997), “The financial balance of a trading enterprise and ways to achieve it“, Abstract of Ph.D. dissertation, Economics of trade and services, Kyiv State Trade and Economic University, Kiev, Ukraine.

16. Becker, G. S. (1976), *The Approach to Human Behavior*. The University of Chicago Press, Chicago, USA..

17. Hal'chyns'kyj, A. S. (2010), *Ekonomichna metodolohiia : lohika onovlennia* [Economic methodology: the logic of renewal], ADEF-Ukraine ,Kyiv, Ukraine.

18. Hal'chyns'kyj, A. S. (2013), *Politychna nooekonomika : nachala onovlenoi paradyhmy ekonomichnykh znan'* [Political neo-economics: the beginnings of a renewed paradigm of economic knowledge], Lybid', Kyiv, Ukraine.

19. Arrow, J. And Kenneth, K. (1966), *Economic Equilibrium*. Stanford University. California, USA, available at: <https://pdfs.semanticscholar.org/5794/45bb84a7fd4d60929fc4d492488550bc1293.pdf> (Accessed 19 October 2022).

20. Vajntraub, Je. R. (1981), “Theory of General Equilibrium”, *Sovremennaja jekonomicheskaja mysl'*. Serija: Jekonomicheskaja mysl' Zapada, pp. 175–199.

21. Tsybul's'ka, E. I. and Voloshyna, V. R. (2015), ”Theoretical foundations of financial equilibrium of the enterprise”, *Naukovyj visnyk Khersons'koho derzhavnoho universytetu. Seriia. Ekonomichni nauky*, vol.15, pp. 84–87.

22. Artjuhov, V. V. (2012), *Obshhaja teorija sistem: samoorganizacija, ustojchivost', raznoobrazie, krizisy* [General systems theory: self-organization, sustainability, diversity, crises], Knizhnyj dom «Librokom», Moscow, Russia.

23. Poddier'ohin, A. M., Babak, N. D. and Bilyk, M. D. (2017), *Finansovyy menedzhment* [Financial management], 2nd ed, KNEU, Kyiv, Ukraine.
24. Tereschenko, O. O. (2003), *Finansova diial'nist' sub'iektiv hospodariuvannia* [Financial activity of economic entities], KNEU, Kyiv, Ukraine.
25. Li, Ch.F. and Finnerti, Dzh.I. (2000), *Finansy korporacij: teoriya, metody i praktika* [Corporate Finance: Theory, Methods and Practice], INFRA-M, Moscow, Russia.
26. Abrjutina, M.S. and Grachev, A.V. (1998), *Analiz finansovo-jekonomicheskoy dejatel'nosti predpriyatija* [Analysis of the financial and economic activities of the enterprise], Delo i Servis, Moscow, Russia.
27. Yatsukh, O. O. and Zakharova, N.Yu. (2018), “The financial condition of the enterprise and its evaluation method”, *Vcheni zapysky TNU imeni V. I. Vernads'koho. Seriia: Ekonomika i upravlinnia*, vol.29 (68), pp. 173–180.
28. Chumachenko, M. H. (2001), *Ekonomichnyj analiz* [Economic analysis], KNEU, Kyiv, Ukraine.
29. Krasnov, A. A. and Krasnov, G. A. (2010), “Thermodynamic approach to cost analysis in the concept of developing a strategy for the development of economic systems”, *Jekonomicheskij analiz: teoriya i praktika*, vol. 4, pp. 68–74.

Стаття надійшла до редакції 20.10.2022 р.